

günümüze ulaşan nesil silsilesi kitabın değerini bir kat daha artırmaktadır. Ayrıca kitabın son kısmında dizinde yer almaktadır.

Nejdet Gök'e ait olan Osmanlılar I adlı eser ağırlıklı olarak Osmanlı tarihi alanında olmak üzere pek çok tarihi mesele hakkında bakış açısı kazandırmaktadır. Makaleler örneklerle zenginleştirilmekle dönemin kaynaklarına aradığımız konu ile alakalı bakış açısı kazandırmakta ve konuya yaklaşım ve bakış usulünü göstermesi nedeniyle ufuk kazandırmaktadır. Seri halde yayınlanacak olması da tarih alanında kaynağa dayanan bilimsel tarih araştırmacıları için sevindirici bir haberdur.

Çift, S. (2011). *Tasavvufta sevgi ve ümit yolu Yahya b. Muaz er-Razî hayatı fikirleri ve duaları*. Bursa: Sır, 336 s.

Yusuf Bilal KARA*

E-Mail: ayselalsimsek@hotmail.com

Salih Çift tarafından kaleme alınan ve Yahya b. Muaz er-Razî'yi mercek altına alan bu çalışma, mezkur sufi adına Türkiye'de yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Titiz bir çalışmanın ürünü olduğu anlaşılan eser, zengin dipnotlara, geniş bir bibliyografyaya sahip olup ilk bakışta rastgele hazırlanmış intibainı vermesine rağmen konuyla ilgili temel kavramlara ulaşmamaıza imkan tanıyan bir indekse sahiptir. Akıcı bir dilin kullanıldığı, 3 bölüm ve ekten müteşekkil eser basım tarihi 2011 itibariyle Razî üzerine Türkiye'deki ilk çalışma olduğu gibi günümüzde de bu alandaki yegâneliğini sürdürmektedir. Hayatı, tasavvufî görüşleri, dua ve şiirlerinden oluşan kitabın ekler kısmında da Yahya b. Muaz er-Razî'nin ilk dönem kaynaklarında geçen sözleri kronolojik esasa göre bir araya getirilmiştir.

Kitabın giriş kısmında Yahya b. Muaz hakkında bilgi veren kaynaklar değerlendirilmiş, yaşadığı dönem ve coğrafyaya temas edilmiştir. Yazar Razî hakkında bilgi veren kaynakları değerlendirirken eleştirmekten çekinmemiş, kasıtlı olarak yapıldığını düşündüğü 'sansür'lemelere dikkat çekmiştir. Özellikle Razî'nin hocası olduğu rivayet edilen Ahmed b. Harb ve Kerramiyye oluşabilecek muhtemel bağ sebebiyle bazı tabakat yazarı sufiler, Razî'yi anlatırken ya hayatını detaylı vermemiş veya sufimizin bir sözünü aktarırken müdahalelerde bulunarak onu 'meşru' bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Bu durumu kendi bakış açısı ile anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan yazar, yaptığı tespitleri

* Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

delilleriyle birlikte gerek metin içinde gerek dipnotlarda zikrederek konuya açıklık getirmeye gayret etmiştir.

Birinci bölüm Yahya b. Muaz'ın hayatı ve eserlerini konu edinmektedir. Razî'yi bütün yönleriyle ele almaya çalışan yazar bunu yaparken doğumundan İslamî ilimlerle olan ilişkisine varıncaya kadar birçok konuyu mercek altına almıştır. Yukarıda bahsi geçen ve müellif tarafından eleştirilen 'sansür'lemelere bir cevap niteliğinde, Razî'nin hocaları bölümünde Ahmed b. Harb'e dipnotlarla dolu yaklaşık 7 sayfa ayırarak bu tavra karşı tutumunu sergilemiştir. Hatta yazarın göz ardı edilmeye çalışıldığını düşündüğü Razî'nin, Melametiyye, Kerramiyye ve Şia ile olan ilişkilerini de ayrı başlık altında incelenmiştir. Razî'nin tesirleriyle son bulan bu bölüm kitabın isminde de yer bulan sevgi ve ümit yoluna yapılan vurgu ile tamamlanmıştır. Havftan çok recayı, haşyetten ziyade mahabbeti önceleyen bu yolun en önemli temsilcilerine dair yazar şunları söylemektedir: "Bu itibarla zühd döneminde Rabia el-Adeviyye ile başlayan havftan ziyade recâyı öne çıkaran mahabbet ağırlıklı anlayışın Fudayl b. İyaz ile gelişen ve Yahya b. Muaz er-Razî ile hatları belirginleşen şeklinin en mükemmel ifadesini bulduğu kişi Mevlana Celaleddin-i Rumî'dir demek pek de abartılı bir yorum olmasa gerektir."

Kitabın ikinci bölümünü Razî'nin tasavvufî görüşleri oluşturmaktadır. Bu bölümü kendi içinde altı ana başlığa ayıran yazar, ana başlıkları da kendi içinde alt başlıklarla ayrıntılı olarak ele almıştır. Çalışmamızın amaç ve kapsamını dikkate alarak biz burada genel olarak Razî'yi diğer sufilerden ayıran yorumlarına değinmeye çalışacağız.

İkinci bölümün ana başlıkların ilki tasavvuf psikolojisiyle ilgili kavramlardır. Burada kalp ve nefis kavramları incelenmiştir. Razî çağdaşı olan sufiler gibi kalbi boyutlara ayırarak şöyle tanımlamıştır: Kalp, sadr, şegaf ve fuad. Razî'ye göre kalp insan varlığını oluşturan maddî-manevî bütün unsurların hâkimi durumundadır. O nefis kavramını ayrıntılandırırken bazı tespitleriyle çağdaşlarından ayrılmaktadır. Ruhun kaynağının cennet, nefsin kaynağının ise cehennem olduğunu konusundaki görüşlerinde çağdaşlarıyla benzerlik gösterse de ruh ve nefsin kendi asıllarına dönme özlemlerini, bunların arasındaki çatışmanın temel sebebi olarak göstermesi onu diğerlerinden ayırmaktadır. Tasavvuf tarihinde sufilerin nefsi öven ve yücelten sözlerine rastlamak pek mümkün değildir. Bu durumun belki tek istisnası Yahya b. Muaz olduğu söylenebilir. Onun, "Nefsimi nasıl severim, Sana isyan etti, onu nasıl sevmem Seni tanıdı" mealindeki dizeleri bu açıdan önemlidir. Buradan yola çıkarak Razî'nin yaşadığı dönem ve coğrafyada faal olan Melametiyye hareketiyle nefse bakış açısının tamamen aynı olduğunu söylemek zordur.

Ana başlıklardan ikincisi seyr u sülûk ve makamlardır. Bu bölüm kendi içinde şeyh-mürşid ve makamlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yahya b. Muaz'a göre manevî yolun rehberi olan şeyh, sözlerinden ve özellikle de fiillerinden istifade edilmesi gereken kişidir. Şeyhin asıl rehberliği sözlerle değil tavır ve davranışlarla gerçekleşir. Yazar müridi ise, aç bir kişinin yemeğe olan istek ve özlemi derecesinde ölümü arzulayabilen kimse olarak tarif etmiştir.

Razî'ye göre tasavvuf yoluna giren müridin vuslata ermek için seyr u sülûku boyunca kat etmesi gereken makamlar yedi tanedir: tevbe, zühd, rıza, havf, şevk, mahabbet ve marifet.

Genel olarak ilk dönem sufilerinin tasavvufî makamlarla ilgili yaptığı tasniflerde ilk sırada yer alan tevbe Razî'de de ilk makamdır.

Yahya b. Muaz er-Razî ikinci makam olan zühdü bazen övmüş bazen de yermiştir. Bu çelişki gibi gözükten durum aslında içinde bulunulan makamın bir göstergesidir. Arif için zühd aşılmış ve geride bırakılmışken, mürid için koca bir perdedir. Bu yüzden Razî meseleye tek taraflı bakmamış, her iki yönden de tecrübe ettiği makamı tarif etmeye çalışmıştır.

Üçüncü makam rızadır. Sufilerin bazılarına göre rıza hal iken bazılarına göre bir makamdır. Horasanlı sufiler Muhasibi'yi takip ederek rızanın bir hal olduğunu kabul ederler. Iraklı tasavvuf erbabı ise rızanın makam olduğu söyler. Horasanlı olmasına rağmen Yahya b. Muaz rızayı makamlar arasında zikreder.

Dördüncü makam olan havf tasavvufta mutlak manada Allah korkusunu ifade etmektedir. Razî'ye göre kalpte havf halinin oluşabilmesi şu üç şeye bağlıdır: Sürekli tefekkür, cennet arzusu ve cehennem korkusu. Bu konudaki tartışmalardan biri havfın mı yoksa recanın mı üstün olduğudur. Yahya b. Muaz bunları dinin iki asıl direği olarak nitelendirmiş ve böylece bu iki terimi herhangi bir ast-üst ilişkisine tabi tutmamıştır.

Beşinci makam şevktir. Yahya b. Muaz'dan günümüze bu mesele hakkında yeteri kadar rivayet ulaşmamakla birlikte, o şevki mahabbetten önce sayarak genel tasavvufî tavrı devam ettirmiştir. Şevkin tanımından ziyade alametlerinden söz eden Razî, "Şevkin alameti organların şehvetten, çocuğun memeden kesildiği gibi kesilmesidir" olarak nitelendirmiştir. Ona göre şevkin mevcudiyetinin başka bir göstergesi, hayatı sevmektir. Bu sözü onun mahabbet merkezli bir din ve tasavvuf anlayışın ilk temsilcilerinden olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Allah ile kul arasındaki sevgiyi ifade etmek için kullanılan mahabbet altıncı makamdır. Mahabbet kelimesinin tasavvufun doğduğu hicri II. asırdan bu yana kullanıldığı bilinmekle birlikte bu konu hakkında sistemli bir şekilde konuşan ilk mutasavvıf Yahya b. Muaz'dır. Razî'ye göre Allah kullarını sevdiği için yaratmış, sonra da sevmeye devam etmiştir. Dolayısıyla insanın halk edilişiyle başlayan mahabbet çift yönlü ve sürekli bir eylemdir. Mahabbet makamına nail olan kul artık Allah'ın camâl ve celâl tecellileri arasında bir fark gözetmez olur. Buradan yola çıkarak Razî mahabbeti "cefa ile azalmayan, iyilikle de artmayan şey" diye tarif etmiştir.

Kitapta hikmet ve ilim alt başlıklarına ayrılarak incelenen yedinci makam marifettir. Tasavvufun ilk asrı olarak kabul edilebilecek olan hicri ikinci asırda bilgiden çok aksiyona, marifetten çok zühdde önem verilmiştir. Daha sonra tasavvufun gelişmesiyle zühd ve ibadet marifete ulaşmanın vasıtaları olmuştur. Yahya b. Muaz da buna paralel olarak ârifi, abid ve zahidden üstün tutmuştur. Ona göre marifetin mekânı kalptir. O marifetin kesbî değil

vehbî olduğunu vurgulamakla birlikte marifete ulaşmak için yerine getirilmesi gereken hususlar hakkında da bilgi vermektedir. Yazarın marifet sahibi olan ârif hakkındaki pekçok rivayeti günümüze kadar ulaşmıştır. Ona göre ârif, nihai noktaya varan, vuslata eren kişidir. Arifler hakkında söylediği şu söz ancak hakikat penceresinden görülebilen bir manzara olabilir: “Arif dünyada iken iki şeye doymadan göçer, gider. Biri kendi nefesine ağlaması, diğeri Rabbine olan senâ ve övgüsü.”

Müstakil bir başlık altında işlenen velayet konusu Razî'nin bu konu hakkında ilk konuşanlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. “Tasavvuf tarihinde velayet kavramını ilk kullanan kişi Hakim Tirmizî'dir” cümlesini kısmen yanlış olarak değerlendiren yazar, Yahya b. Muaz'dan yaptığı alıntılarla tezini desteklemektedir.

İbadetler konusunda yaptığı açık izahlardan mutluluğun yolunun zikirten geçtiği anlaşılmaktadır. O, zikri adeta bir kalkan olarak değerlendirmektedir. Zikir konusunda çağdaşlarıyla benzer kanaatlere sahip olan Razî, semâ konusunda bazı sufilerden ayrılmaktadır. İlk dönem tasavvufunda başta Melatiyye olmak üzere bazı grupların semâa yöneltilen itirazları Razî'ye göre haklı değildir. Razî semâı savunan hatta önemseyen isimler arasında yer almaktadır.

Yahya b. Muaz'ın döneminin sufilerinden ayrıldığı konu fakr ve gınadır. Tasavvufun bir zühd hareketi olarak ortaya çıktığı bilinmekle birlikte bir süre sonra fakrın mı yoksa gınanın mı daha üstün olduğu meselesi alanda tartışılan hususlar arasında yer almıştır. Genel olarak fakr tercih edilmekle birlikte gınayı da tercih eden sufiler vardır. Gına taraftarı sufilerin ilk temsilcilerinden biri de Razî'dir. Gınayı tercih eden grup yerilen zenginliği, mala sahip olma değil sahip olunan malın esiri olma şeklinde anladıkları için, tercihe şayan olanın mal ve mülk edinmekle birlikte bunlara tamah etmemek olduğunu vurgulamışlardır.

Razî'nin ismi anılmadan anlaşılamayacak olan tasavvufi terimin reca olduğu söylenebilir. Onun tasavvuf anlayışı reca kavramı üzerine kuruludur. Recaya ağırlık vermesinin temelinde onun muhabbet anlayışı yatmaktadır. O, kulun Allah'a karşı sürekli ümitvar olması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü mahabbetin gereği karşılıklı hüsn-i zandır. Recayı öncelemekle birlikte havfın bu hale eşlik etmesi gerektiğini de ifade etmektedir. Çünkü o, tek tarafa ağırlık verilerek yaşanacak bir dengesizliğin kötü sonuçlar doğurabileceği kanaatindedir. Tevekkül kavramını rıza kavramından bağımsız bir şekilde ele almayan Yahya b. Muaz mütevekkil insanı, Allah'ın kendisinin vekili olduğuna gönül hoşluğu ile rıza gösteren, kişi olarak tanımlamaktadır. Çağdaşı sufilerden ayrıldığı nokta olarak rızık temini hakkında söyledikleri delil gösterilebilir; Ona göre kul rızık aradığı gibi rızık da kulu aramaktadır.

Geniş çaplı bir araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkan bu eser, ilk dönem zühd hareketinden aldığı mirası tasavvuf dönemi mahabbetine/marifetine bir temel oluşturacak şekilde yeniden yorumlayan, Ebu Said Ebu'l-Hayr ve Mevlana Celaleddin Rumî gibi isimlerin müjdeleyicisi, birçok farklı İslamî ilme katkı sağlamış fakat eserleri günümüze

Değerlendirmeler/Reviews

ulaşamamış Yahya b. Muaz er-Razî'yi anlamaya çalışan ve onu tasavvuf tarihinde layık olduğu yere konumlandırma gayreti içinde olan bir çalışmadır. 2011 yılında Sır Yayıncılık tarafından basılan ve bugün yalnızca sahaflarda karşılaşılabileceğiniz bu eserin, belirtilen özellikleri yanında ilim dünyasına ve tasavvuf alanına yaptığı katkılar dolayısıyla yeni bir baskı ile okuyuculara ulaştırılması gerektiği kanaatindeyiz.